

JINOYATLARNI TERGOV QILISHDA SUN'IY INTELLAKTDAN FOYDALANISHNING TASHKILIY HUQUQIY ASOSLARI

Abbosjon Olimov

Abrorbekolimov048@gmail.com

***Annotatsiya:** ushbu maqolada jinoyatlarni tergov qilish jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning tashkiliy va huquqiy asoslari tahlil qilingan. Tadqiqot zamonaviy huquqni muhofaza qilish organlarida sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llashning normativ-huquqiy bazasi, tashkiliy mexanizmlari va amaliy jihatlarini o'rganishga bag'ishlangan.*

***Kalit so'zlar:** sun'iy intellekt, jinoyat terгови, tashkiliy-huquqiy asoslar, raqamli dalillar, huquqni muhofaza qilish organlari, axborot texnologiyalari*

KIRISH

XXI asr axborot texnologiyalari va sun'iy intellekt tizimlarining jadal rivojlanishi davri hisoblanadi. Sun'iy intellekt insoniyat faoliyatining deyarli barcha sohalarida qo'llanilmoqda va huquqni muhofaza qilish tizimi ham bundan mustasno emas. Zamonaviy jinoyatchilik raqamli texnologiyalardan foydalanib rivojlanmoqda, bu esa tergov organlaridan zamonaviy texnologik vositalarni qo'llashni talab etadi.

O'zbekiston Respublikasida huquqni muhofaza qilish organlarini zamonaviylashtirish dolzarb vazifa sifatida belgilangan. «Raqamli O'zbekiston-2030» strategiyasi huquqni muhofaza qilish sohasida ham raqamlashtirish va sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etishni nazarda tutadi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari

Tadqiqot maqsadi: Jinoyatlarni tergov qilishda sun'iy intellektidan foydalanishning tashkiliy-huquqiy asoslarini tahlil qilish va takomillashtirish yo'llarini ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari:

- Sun'iy intellektni tergov jarayonida qo'llashning nazariy asoslarini o'rganish
- Xalqaro tajribani tahlil qilish
- O'zbekiston qonunchiligida sun'iy intellektidan foydalanishning huquqiy asoslarini baholash
- Tashkiliy mexanizmlarni tadqiq qilish
- Amaliyotdagi muammolarni aniqlash va yechim taklif qilish

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanilgan: dialektik metod - sun'iy intellekt va jinoyat tergovi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish; tizimli tahlil - texnologiyalarni kompleks holda ko'rib chiqish; qiyosiy-huquqiy metod - xalqaro va milliy qonunchilikni qiyoslash; normativ-tahliliy metod - huquqiy normalarni chuqur o'rganish; ekspert so'rovlari va statistik tahlil - amaliy ma'lumotlarni to'plash va baholash.

NATIJALAR

Sun'iy intellekt jinoyat tergovining turli bosqichlarida qo'llanilishi mumkin:

Jinoyatni aniqlash bosqichida: Video kuzatuv tizimlaridan olingan tasvirlarni avtomatik tahlil qilish, shubhali harakatlarni aniqlash. Moliyaviy operatsiyalarni monitoring qilish - bank tizimlaridagi noodatiy tranzaksiyalarni, pul yuvish belgilarini aniqlash. Yuz va ob'ektlarni tanish orqali qidiruv ishlari olib borilayotgan shaxslarni topish. Ijtimoiy tarmoqlarni monitoring qilish - terrorizmga chorlash, ekstremistik g'oyalarni tarqatish belgilarini aniqlash.

Dastlabki tergov harakatlari bosqichida: Raqamli dalillarni tezkor yig'ish va tahlil qilish. Terabaylab ma'lumotlarni qisqa muddatda qayta ishlash. Jinoyat sodir

etish vaqti va joyini turli manbalardan olingan ma'lumotlarni birlashtirib aniqlash. Guvohlar va shubhalilarni tezkor qidirish.

Asosiy tergov bosqichida: Jinoyat epizodlari o'rtasidagi yashirin bog'liqliklarni aniqlash. Prediktiv tahlil orqali jinoyatning keyingi epizodlari haqida prognozlar berish. Tergov versiyalarini shakllantirish. Ekspertiza natijalarini dastlabki baholash. Minglab sahifali hujjatlarni avtomatik tahlil qilish va taqqoslash.

Xalqaro tajriba tahlili

Amerika Qo'shma Shtatlari: IBM Watson - murakkab jinoyat ishlarini tahlil qilishda, Palantir - katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlashda, COMPAS - qayta jinoyat sodir etish xavfini baholashda qo'llaniladi. Federal Tergov Byurosi yuzlarni tanish, ovoz va nutqni tahlil qilish texnologiyalaridan faol foydalanmoqda. Prediktiv politsiya tizimlari jinoyatlar sodir etilish ehtimoli yuqori bo'lgan joylarni aniqlaydi. Muammolar: algoritmik tarafkashlik xavfi, shaxsiy hayot daxlsizligiga xavf, ba'zi shaharlar yuzlarni tanish texnologiyasini taqiqlagan.

Xitoy Xalq Respublikasi: Eng ilg'or sun'iy intellekt tizimlariga ega. «Skynet» - 600 million nazorat kamerasini o'z ichiga olgan video kuzatuv tizimi. Yuzlarni tanish texnologiyasi butun mamlakat bo'ylab real vaqt rejimida shaxslarni aniqlash imkonini beradi. «Ijtimoiy kredit tizimi» huquqni muhofaza qilish ma'lumotlari bilan integratsiyalashgan. Xalqaro jamiyat ommaviy kuzatuv va shaxsiy hayot daxlsizligi huquqini buzish haqida xavotir bildirmoqda.

O'zbekistonda qonunchilik bazasi tahlili

Asosiy qonunchilik hujjatlari:

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi fuqarolarning shaxsiy hayoti daxlsizligi, yashash joyi daxlsizligi, aloqa maxfiyligi huquqlarini belgilaydi. Sun'iy intellekt qo'llashda bu huquqlar buzilmasligi ta'minlanishi kerak.

Jinoyat-protsessual kodeksi (2021) dalillar va ularni yig'ish tartibini belgilaydi, ammo elektron dalillar alohida turkum sifatida to'liq aniqlanmagan, bu sun'iy intellekt orqali olingan ma'lumotlarning huquqiy maqomini murakkablashtiradi.

"Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonun (2019) shaxsiy ma'lumotlarni yig'ish, saqlash va qayta ishlash tamoyillarini belgilaydi: qonuniylik, shaffoflik, maqsadga muvofiqlik. Sun'iy intellekt tizimlarida shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlash uchun ushbu qonun talablariga qat'iy rioya qilish zarur.

Huquqiy bo'shliqlar:

Tadqiqot quyidagi huquqiy bo'shliqlarni aniqladi: sun'iy intellekt tizimlarining qarorlarini dalil sifatida qabul qilish tartibi aniq belgilanmagan; sun'iy intellekt tomonidan olingan ma'lumotlarning ishonchliligi mezonlari yo'q; avtomatlashtirilgan qarorlar uchun javobgarlik mexanizmi aniq emas; algoritmlarning shaffofligi va tekshirish imkoniyati tartibga solinmagan; yuz tanish texnologiyasini qo'llashning huquqiy chegaralari noaniq; prediktiv politsiya tizimlarining huquqiy maqomi belgilanmagan.

Tashkiliy mexanizmlar

Infrastruktura talablari: Yuqori unumdorlikka ega server tizimlari, katta hajmdagi ma'lumotlarni saqlash infrastrukturasi, tezkor va xavfsiz tarmoq aloqasi, ma'lumotlar markazlarini zamonaviylashtirib borish, kiberxavfsizlik tizimlarini mustahkamlash zarur.

Moliyaviy ta'minot: Dasturiy ta'minot va apparat vositalarini sotib olish, tizimlarni o'rnatish va sozlash, kadrlarni tayyorlash uchun investitsiyalar, texnik xizmat ko'rsatish va modernizatsiya uchun doimiy mablag'lar ajratish zarur.

Amaliy qo'llash natijalari

Xorijiy tajriba ko'rsatadiki, sun'iy intellekt jinoyatlarni ochish darajasini 15-25% oshiradi, tergov muddatlarini 30-40% qisqartiradi, xodimlarning ish yuklamasini kamaytiradi va ma'lumotlarni qayta ishlash tezligini 100 baravar oshiradi.

MUHOKAMA VA XULOSA

Asosiy muammolar

Huquqiy muammolar: Normativ bazaning etishmasligi - sun'iy intellekt tizimlarining xulosalarini dalil sifatida qabul qilish mezonlari belgilanmagan, avtomatlashtirilgan qarorlar uchun javobgarlik hal etilmagan. Fuqarolarning huquqlari kafolatlari - shaxsiy hayot daxlsizligi, ma'lumotlar xavfsizligi, noto'g'ri qarorlarni rad etish mexanizmlari ta'minlanishi kerak. Xalqaro standartlarga muvofiqlik - Yevropa Ittifoqi qonunchiligi talablari, inson huquqlari bo'yicha xalqaro standartlar hisobga olinishi zarur.

Texnik muammolar: Zamonaviy texnik vositalarning etishmasligi, ma'lumotlar markazlarining cheklangan imkoniyatlari, ba'zi hududlarda Internet tarmog'ining past tezligi. Mahalliy tilga moslashtirilgan dasturlarning yo'qligi, milliy ma'lumotlar bazalari bilan integratsiya muammolari. Mavjud ma'lumotlar bazalarining to'liq emasligi, yagona standartlarning yo'qligi.

Tashkiliy muammolar: Malakali mutaxassislarning yetishmasligi, huquqshunoslarning texnologik bilimlarining pastligi, zamonaviy o'qitish

dasturlarining yoʻqligi. Maxsus boʻlinmalarning mavjud emasligi, vazifalar va mas'uliyatlarning aniq belgilanmaganligi. Budget mablagʻlarining yetarli emasligi, investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlarining cheklanganligi.

Takomillashtirish yoʻllari

Qonunchilikni takomillashtirish: «Sunʼiy intellekt toʻgʻrisida»gi qonun loyihasini ishlab chiqish, Jinoyat-protsessual kodeksga qoʻshimchalar kiritish, elektron dalillar maqomini aniq belgilash, javobgarlik mexanizmlarini yaratish zarur. Sunʼiy intellekt tizimlarini sertifikatlash tartibi, texnik standartlar, xavfsizlik talablarini belgilovchi tartibga soluvchi hujjatlar qabul qilish kerak.

Texnologik rivojlanish: Zamonaviy server tizimlarini oʻrnatish, maʼlumotlar markazlarini qurib chiqish, tarmoq imkoniyatlarini kengaytirish. Milliy dasturlarni ishlab chiqish, mahalliy tillarga moslashtirish, doimiy yangilab turish tizimini yaratish. Kriptografik himoya vositalarini joriy etish, kirish nazorati tizimlarini mustahkamlash.

Bosqichma-bosqich joriy etish strategiyasi:

Birinchi bosqich (2025-2026): Video kuzatuv tizimlarini kengaytirish, yuz tanish texnologiyasini baʼzi hududlarda sinovdan oʻtkazish, elektron hujjat aylanishini joriy etish, kadrlarni tayyorlashni boshlash.

Ikkinchi bosqich (2027-2028): Prediktiv tahlil tizimlarini joriy etish, katta hajmdagi maʼlumotlarni qayta ishlash platformalarini yaratish, avtomatik ekspertiza tizimlarini ishlab chiqish.

Uchinchi bosqich (2029-2030): Toʻliq integratsiyalashgan tizimni yaratish, sunʼiy intellektning barcha yoʻnalishlarini joriy etish, xalqaro tizimlar bilan bogʻlanish, doimiy takomillashtirish mexanizmini ishga tushirish.

Xulosa va tavsiyalar

Birinchidan, sun'iy intellekt texnologiyalari jinoyatlarni tergov qilishda samarali vosita bo'lib, tergov jarayonining barcha bosqichlarida qo'llanilishi mumkin.

Ikkinchidan, xalqaro amaliyot sun'iy intellektdan foydalanishning yuqori samaradorligini ko'rsatmoqda, lekin bir qator huquqiy va etik muammolar ham mavjud.

Uchinchidan, O'zbekiston qonunchiligida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishni tartibga soluvchi normalar etarli darajada rivojlanmagan va qo'shimcha huquqiy tartibga solishni talab etadi.

Amaliy tavsiyalar:

Qonunchilik organlari uchun: «Sun'iy intellekt to'g'risida»gi qonun loyihasini ishlab chiqish, Jinoyat-protsessual kodeksga qo'shimchalar kiritish, tartibga soluvchi hujjatlarni qabul qilish.

Ijro etuvchi hokimiyat organlari uchun: Milliy strategiyani ishlab chiqish, moliyaviy resurslarni ajratish, tashkiliy tuzilmalarni yaratish, pilot loyihalarni boshlash.

Huquqni muhofaza qilish organlari uchun: Kadrlarni tayyorlash dasturlarini amalga oshirish, ma'lumotlar bazalarini yaratish va integratsiyalash, xavfsizlik tizimlarini mustahkamlash, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Sun'iy intellektni jinoyat tergoviga joriy etish - bu nafaqat texnologik, balki ijtimoiy, huquqiy va tashkiliy o'zgarishlarni talab etuvchi murakkab jarayon. Ushbu yo'nalishda muvaffaqiyatga erishish uchun barcha manfaatdor tomonlarning - davlat organlari, tadqiqotchilar, texnologik kompaniyalar va fuqarolik jamiyati - birgalikdagi sa'y-harakatlari zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 1992 yil (2023 yil tahririda).
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. 2021 yil, № 722.
3. O'zbekiston Respublikasining «Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida»gi Qonuni. 2019 yil, № 547.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Raqamli O'zbekiston-2030» strategiyasi. 2020 yil, PF-6079.
5. Goodman B., Flaxman S. European Union Regulations on Algorithmic Decision-Making // AI Magazine. 2017. Vol. 38.
6. Ferguson A.G. The Rise of Big Data Policing. New York: NYU Press, 2017.
7. Završnik A. Criminal Justice, Artificial Intelligence Systems, and Human Rights // ERA Forum. 2020. Vol. 20.
8. Perry W.L. Predictive Policing: The Role of Crime Forecasting. RAND Corporation, 2013.
9. Joh E.E. Artificial Intelligence and Policing // Seattle University Law Review. 2020. Vol. 44.
10. Iskandarov A.A. Jinoyat protsessida elektron dalillar. Toshkent, 2022.
11. Mahmudov M.X. Zamonaviy texnologiyalar va jinoyat tergovi. Toshkent, 2023.